

O AKTUALNIH OBRAVNAVAH NEPOGREŠLJIVEGA BESEDIŠČA Z VIDIKA
ZASNOVE ŠVEDSKO-ČEŠKEGA KOLOKACIJSKEGA SLOVARJA TEMELJNIH
GLAGOLOV

Silvie Cinková: *Words that matter: Towards a Swedish-Czech Colligational Lexicon of Basic Verbs*. Studies in Computational and Theoretical Linguistics. Ur. Jan Hajič. Praha: Institute of Formal and Applied Linguistics, 2009. 242 str.

Za slovensko jezikoslovje je študija zanimiva zlasti z metodološkega vidika in zaradi vključenosti češčine kot enega obravnavanih jezikov (v jezikovnosistemsko zahtevno kontrastivo s švedščino); češki jezik in posledično tudi jezikoslovje pa je Slovencem že tradicionalno blizu, kar se še vedno izkazuje kot primerjalno koristno. Jezik obravnave je angleščina, kar je z vidika obravnavane teme in širše dostopnosti razumljivo, manj razumljivo mogoče je, da avtorica ni čutila potrebe, da na koncu naredi tudi daljši povzetek v rodni češčini, kar bi bilo vsaj z vidika vključene terminologije zelo hvaležno. Dobra referenca za delo je, da sta rokopis kritično pregledala František Čermák in Patrick Hanks.

Monografija Silvie Cinkové **Words that matter: Towards a Swedish-Czech Colligational Lexicon of Basic Verbs** v okviru kontrastivne obravnave češčine in švedščine kot dveh morfološko različnih jezikov skuša predstaviti kar največ optimalnih meril in orodij za koligacijske in kolokacijske zmožnosti bazičnih najširšepomenskih glagolov, ki se kot tipični glagolski simpleksi lahko strukturno- in skladenjskopomensko uporabljajo v največ možnih različnih pomenih, tudi v najsplošnejšem, veznem in oslavljenem pomenu. Prav oslavljen raba bazičnih glagolov je po mnenju avtorice še vedno premalo jeziko(slo)vno uzaveščena in posledično tudi premalo obravnavana. Svojevrstni izziv za avtorico je bil tudi ujeti jezikoslovnosistemsko imensko švedščino in glagolsko češčino v iste metodološke principe (s čimbolj optimalnimi merili in orodji), ki združujejo tako ugotovitve danes že tradicionalnega praškega strukturalizma, načela opisne in funkcijske slovnice in aktualne računalniške pristope k jezikoslovju. Gradivna osnova za obravnavo je bil oblikoskladenjsko označen švedski korpus PAROLE z dodanim specializiranim švedsko-češkim korpusom, ki je sestavljen iz nabora glagolskih leksemov v potencialnih slovničnih vzorcih (SWE-VALLEX) in iz nabora povedkovih samostalnikov (Predicate Noun Lexicon – PNL), kot orodje za kolokacijsko analizo pa je bil uporabljen Word Sketch Engine.

Tematsko pomenljiva je že predstavitev poglavij in podpoglavij (navedene strani v oklepajih pa so obsegovna orientacija za posamezno obravnavo, v nadaljevanju pa so tudi orientacija potencialnemu bralcu, kje v knjigi naj išče izbrane zglede oz. ugotovitve). Poglavja (s podpoglavji) vključujejo Teoretično zasnovo (I Theoretical Background, 7–54) z opredelitvijo ključnih besed (7–11), pod to poglavje sodijo še upoštevani slovnični vidiki (Grammaticalization, 11–22), tipologija zvez z oslavljenim glagolskim pomenom (Light Verb Constructions, 23–36) in predstavitev prehodnosti z več vidikov (37–54); drugo poglavje so Metode in pristopi (II Methods and Approaches, 57–98), ki obsegajo načela opisne in funkcijske slovnice in predstavitev vezljivostnih zmožnosti (Valency Theory in Functional Generative Description, 57–73), korpusni model analize (Corpus Pattern Analysis, 75–78), tipologijo osnovnih vlog leksemov (Lexical Functions, 79–84) in primere vezljivosti oz. kolokabilnosti (Examples of Valency Lexicons and Collocational Lexicons (85–98); tretje poglavje Slovnica in Korpus – na primeru švedščine (III Grammar and Corpus – the Case of Swedish, 99–150) s statistiko zastopanosti glagolov v slovarjih (The Role of Verbs in the Vocabulary, 101–105), in z zastopanostjo konkretnih slovničnih vzorcev z glagoli in glagolskih vzorcev nasploh v švedskem in češkem besedilnem korpusu (107–150); in četrto poglavje Vključevanje orodja SWE-VALLEX/PNL (IV Implementation of SWE-VALLEX/PNL, 151–193) je konkretno uporabno zastavljeno s predstavitvijo pripravljalnih del (Preparatory Work, 153–167) in s predstavitvijo razpoložljive podatkovne zbirke (Data Structure, 169–193);

dodan je še Zaključek (Conclusion, 195–197), sledijo Dodatki (Appendices, 201–222) v obliki konkretnih zgledov, in za konec še Povzetek (Summary, 223), Bibliografija (Bibliography, 225–236) in Seznam uporabljenih jezikoslovnih izrazov (Index, 237–242).

Po tem zgolj naslovnem pregledu vsebine in pred nadaljnjim povzemanjem oz. komentiranjem je potrebno dodati še nekaj pojasnil k uporabljeni terminologiji, ki v slovenskem jezikoslovju sicer ni nova, je pa koristno opozoriti zlasti na njeno uporabo. Najpogosteje uporabljena izraza pri obravnavi glagolskih zvez z glagolom, ki je uporabljen v oslavljenem pomenu, sta **kolokacija** in **koligacija**, in če se koligacija ukvarja z odnosi med posameznimi besednimi vrstami, se kolokacija ukvarja z besedami, ki tem besednim vrstam pripadajo. V primeru koligacij torej lahko govorimo o določenih slovničnih vzorcih, pri kolokacijah pa je poudarek na pomenu in smislu neke besede oz. besedne zveze – pri kolokaciji lahko govorimo o neidiomatični in zato relativni pomenski ustaljenosti besedne zveze. Lahko bi strnili, da monografija govori predvsem o kolokabilnosti glagolov v drugotnem/oslavljenem pomenu oziroma o iskanju in prepoznavanju kolokabilnih zvez z glagoli v oslavljenem pomenu tipa *čakati/dobiti/vračati/pripravljati/prestati udarec* ipd.

Vsa obravnavna gradiva je zasnovana na besedilnih korpusih in iz korpusov pridobljenih vzorcih, zato sta na ravni besedila in izrekovanja aktualni oznaki **leksikogramatika** in **oblikoskladnja**. T. i. **subjektivni izkušnji/presoji rabe** (pri posamezniku) se protistavi t. i. **objektivnejša družbena izkušnja/presoja rabe** (v večjih besedilnih korpusih), ki je po P. Hanksu tipična za delo večjimi besedilnimi korpusi (11, 12). Korpusni pristop in obravnavo avtorica gradi na hipotezi t. i. 'procesne/nedokončne slovnice' (po P. Hopperju povzema oznako »emergent grammar«, 12).

Izbrani vsebinski poudarki

- Avtorica izhaja iz splošnoznane ugotovitve, da so samo t. i. bazični oz. temeljni glagoli kot navadno pomensko-tvorbeni simpleksi zmožni najširše oz. najsplošnejše pomenskoskladenjske in posledično tudi strukturnoskladenjske uporabe, v ta okvir sodi tudi njihova pomensko oslabljenost (drugotna) raba.
- Izhodišče iskanja je torej določitev možnih kolokabilnih zvez oslavljenim (drugotnim) pomenom, ki jih imajo sicer najsplošnejše rabljeni glagoli; to so za maternega govorca največkrat neopažene/nebistvene kolokacije, ki pa so za uspešnejše /na/učenje jezika največkrat pomembne. Samoumevno združevanje strukturnoskladenjskega vidika (tipičnega za t. i. koligacije) in pomenskoskladenjskega vidika (tipičnega za t. i. kolokacije) omogoča posamezne skladenjske vzorce z več možnimi kolokacijami in tako, seveda zgolj z jezikoslovnega vidika, ločuje dve vrsti kolokacij – predvidljive slovnične (sintaktične) kolokacije in pretežno nepredvidljive leksikalne (semantične) kolokacije; tu je seveda treba poudariti, da ne gre za delitev, ampak zgolj za večji poudarek enkrat na slovničnem in drugič na pomenskem delu. Prav t. i. bolj slovnična kolokacija je tipična za določeno množico glagolov, zmožnih tudi pomensko oslavljenosti skladenjske rabe tipa *narediti/imeti/opustiti/spremeniti načrt* ipd., kajti oslavljeni pomen glagola poveča njegovo skladenjskopomensko odvisnost od soobstoječe besede. V vsakem primeru pa je pogoj za nastanek in obstojanje kolokacij slovnična pravilnost in določena bolj ali manj predvidljiva stopnja pomenske trdnosti. F. Čermák za kolokacije uporablja tudi pojem 'stabilna kombinacija polnopomenskih besed' (26). Kolokacije z oslavljenim glagolskim pomenom so nekje na poti pomensko-skladenjske ustaljenosti proti leksikalizaciji – ta njihova pomensko-skladenjska prehodnost je še v procesu med izhodiščno pomensko-skladenjsko prozornostjo (v smislu proste stave) in končno pomensko-skladenjsko idiomatičnostjo oz. dokončno leksikaliziranostjo.
- Za potrebe iskanja in zbiranja kolokacij z oslavljenim glagolskim pomenom se je izoblikovala specializirana zbirka bazičnih/osnovnih glagolskih leksemov, pri katerih oslabljenost pomenska

raba ohranja samo še vrsto glagolskega dejanja in označuje lahko faznost (začetnost, trenutnost, končnost), telično ali netelično trajanje oz. procesnost, ponavljanje in posledičnost (stanjskost), npr. *pripravljati/vračati/prestati/čakati udarec*, po I. Mel'čuku so našete vrste glagolskega dejanja neke vrste posplošene leksikalne funkcije »lexical functions« (79–84). Vsebinska pa se v tovrstnih zvezah z oslavljenim glagolom prenaša na t. i. abstraktne samostalnike (»abstract nouns«), ki so pretežno izglagolsko motivirani dogodkovni/procesni/pojavnostni samostalniki, poleg tipa *udarec, kontrola, reklama* pa sem spadajo še *ogelj, rekord* ipd., kjer je motivacija lahko posredna oz. kontekstna.

- Kolokacijski analizator Word Sketch Engine za gradivno izhodišče zahteva lematizirani besedilni korpus, hkrati pa tudi dodatne specializirane švedsko-češke leksemse nabore bazičnih glagolov v potencialnih slovničnih vzorcih z oslavljenim skladenjskopomensko vlogo (SWE-VALLEX) in nabor povedkovih (praviloma abstraktnih) samostalnikov (Predicate Noun Lexicon – PNL). Oblikoskladenjska analiza konkretnih zvez z oslavljenim glagolom je torej narejena z upoštevanjem zbirke tipičnih glagolov in zbirke tipičnih samostalnikov.
- Pričakovano najbolj izpostavljeni kategoriji v obravnavanih glagolskih zvezah sta vezljivost in vidskost. Če se vezljivost tako v češčini kot v švedščini pomensko-skladenjsko odraža, pa se vidskost v češčini izraža morfološko, v švedščini pa skladenjsko – tj. skladnja oblikuje in razkriva vidski pomen. V smislu možnega kompletiranja t. i. vezljivostnega okvirja (»valency frame«, 59) vsakega obravnavanega glagola si avtorica iz praškega strukturalizma izposoja dialoški test – tj., ko se s pomočjo dialoške zasnovanega besedila ugotavlja stopnjo pomenske nujnosti, skladenjske obveznosti in izrazne opustljivosti možnih udeležencev oz. določil.
- V posameznih (tudi grafičnih) prikazih (prim. 58), še zlasti pa v zbranih in obdelanih vzorčnih prikazih od strani 201 dalje, avtorica oblikoskladenjsko označevanje besedil vzvratno smiselno povezuje s pomenskopodstavnim povedjem z udeleženci v udeleženskih vlogah. Predstavljen je način odvisnostne drevesnice, ki se zadnjih pet let uporablja tudi za oblikoskladenjsko označevanje slovenskih besedilnih korpusov. Z vidika vzročno-posledičnega razmerja globinska pomenska podstava nasproti izrazna kohezijskost besedila je opozorjeno na možnosti sopojavljanja glagolov (kookurence) in na možnosti soodnosov udeležencev (koreference) v posameznih besedilih, kar odpira možnosti tudi za označitev elipse kot enakovrednega jezikovnosistemskega pojava. V okviru razmerja med pomenskopskladenjsko in izrazno ravnino pa se vzporedno izkazujejo tudi diatezne zmožnosti določenega jezika.
- Eden glavnih namenov te analize je iz besedil izluščiti vsaj en tip za maternega govorca nezavednih kolokabilnih zvez, ki pa so kot pogoste prvine vsakdanje rabe pomembne za uzaveščanje in učenje jezika. Monografska študija je teoretična in vzorčna praktična zasnova za dvojezični slovar dveh sistemsko različnih jezikov (kot sta v tem primeru češčina in švedščina) in ta slovar je glede na razpoložljivo računalniško obdelano in ustrezno jezikoslovno označeno gradivo lahko specialistično zamejen na kontrastivno obravnavo različnih tipov kolokacij, npr. v tem primeru kolokacij oz. zvez s pomensko oslavljenim glagolom.

Tovrstne vzorčne obravnave so ravno zaradi uspešnega teoretično-praktičnega združevanja različnih jezikoslovnih smeri z računalniškim jezikoslovjem danes koristne. Potrebne pa so tudi zato, ker vedno znova dokazujejo oz. potrjujejo, da je razvojna perspektiva posamezne stroke, v tem primeru jezikoslovja, v stalnem teoretičnem in metodološkem dopolnjevanju že doseženega z novim – torej ohraniti in po možnosti združevati vse dobro in koristno iz različnih smeri in obdobji in temu dodajati novo, vse skupaj pa vključevati v posodobljene metodološke pristope.

Andreja Žele

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU